

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
ARCHEOGRAPHIC COMMISSION
MYKHAILO HRUSHEVSKY INSTITUTE
OF UKRAINIAN ARCHEOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

UKRAINIAN ARCHEOGRAPHIC YEAR BOOK

NEW SERIES

ISSUE 16/17

•

UKRAINIAN
ARCHEOGRAPHIC
COLLECTION

VOLUME 19/20

Kyiv
UKRAINIAN WRITER
2012

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ
ВИПУСК 16/17

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 19/20

Київ
УКРАЇНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК
2012

Видання засноване у 1926 р., відновлене у 1992 р.

У вип. 16/17 “Українського археографічного щорічника” опубліковано статті й джерела до історії, що охоплює період від початку XI ст. до наших днів. Публікації вміщено в шести рубриках: “Археографія, джерелознавство”, “Картографія, фалеристика”, “Історичні статті”, “Публікації джерел”, “Рецензії, огляди” та “Miscellanea”. Пропонуються дослідження про Софійський собор у Києві, Волинське воєводство XVI ст., міжнародну політику в середині XVII ст., запорозьке козацтво тощо. Історіографічні студії стосуються українського літописання та історії Гетьманщини XVIII ст. На окрему увагу заслуговують шевченкознавчі дослідження, нариси про археографічну школу у Києві у XIX ст., діяльність Володимира Леонтовича та ін., а також видання документів з міської історії XVII ст., історії мистецтва XVIII ст. тощо. Широко представлено листування Михайла Грушевського, Дмитра Дорошенка, Богдана Кентржинського, Ярослава Дашкевича, Юрія Мицика, Всеволода Наулка та ін. Крім того, публікуються мемуарні нариси про діяльність ОУН на Київщині, а також про збереження архіву Івана Крип'якевича його родиною у складні 1970-ті – 1980-ті роки, документальні матеріали Олександра Рибалка і т.д.

Для науковців, викладачів історії, вчителів, студентів і всіх, хто цікавиться історичним минулим.

Редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ (*головний редактор*),
Олександр МАВРІН (*заступник головного редактора*),
Броніслав АДАМОВИЧ, Геннадій БОРЯК, Віктор БРЕХУНЕНКО,
Дмитро БУРІМ, Ігор ГИРИЧ, Любов ДУБРОВІНА, Мирон КАПРАЛЬ,
Надія МИРОНЕЦЬ, Юрій МИЦИК, Всеволод НАУЛКО, Юрій ПІНЧУК,
Ольга ТОДІЙЧУК, Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ, Ярослав ФЕДОРУК

Редколегія тому:

Павло СОХАНЬ (*голова редколегії*),
Ігор ГИРИЧ, Володимир КРАВЧЕНКО, Олександр МАВРІН,
Григорій СТАРИКОВ, Ярослав ФЕДОРУК (*відповідальний секретар*)

Зареєстровано Міністерством юстиції України 30 квітня 2009 р.

Свідоцтво: Серія КВ № 15258–3830 Р

Зареєстровано ВАК України як фахове видання з історичних наук у 1999 р.

*Перереєстровано постановою Президії ВАК України від 01.07.2010 р., № 1–05/5
(Бюлетень ВАК України. – К., 2010. – № 7)*

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Інституту української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України
(протокол № 3 від 21 червня 2012 р.)*

© Археографічна комісія НАН України;
Інститут української археографії та
джерелознавства ім. М. С. Грушевського
НАН України, 2012
© Український письменник, 2012

Володимир КРАВЧЕНКО (Київ)

ДОКУМЕНТИ ДО ІСТОРІЇ РАТУШІ В МІСТІ КОВЕЛІ 30-х – 40-х РОКІВ XVII СТОЛІТТЯ

Дослідження початків історії головної споруди міста Ковеля – ратуші – було розпочато з вивчення привілеїв на магдебурзьке право, в яких разом з наданням різних прав містам королі і великі князі литовські давали дозвіл на побудову ратуші. Щодо волинських міст, то після грамоти короля Владислава Ягайла від 31 жовтня 1432 р. луцьким міщанам на право німецьке (*jus theutonicum*)¹ вони ж отримали від великого князя литовського Олександра привілей на магдебурзьке право від 31 липня 1497 р., де йдеться про дозвіл на будівництво ратуші². Однак, як свідчать документи Луцького городського суду, ратуша в цьому місті постала майже через сімдесят років, і першим свідченням, що підтверджує факт наявності ратуші в Луцьку, є документ із городської книги за 1567 р.³. Подібне відбувалося і у повітовому центрі Володимирі. У першому потвердному привілеї від 17 липня 1509 р. на магдебурзьке право цьому місту та в пізнішому від 29 березня 1534 р. про дозвіл на будівництво ратуші в місті не йдеться⁴. Такий дозвіл володимирські міщани отримали у привілеї короля Сигізмунда Августа від 12 жовтня 1570 р., зміст якого переповідається у тексті потвердного привілею Яна Казимира від 7 березня 1652 р.: “Pozwalając przytym radzie miejskiej ratusz jako sami zechcą, zbudować, a pod ratuszem wszelakie picie, krom dawania kupi u podważnego, dzierzeć u szynkować u też kramnice, jatki przy tymże ratuszu, na którym miejscu będą chcieć, zbudować porządek wszelaki u opatrność mieć”⁵. Ще одне повітове місто Кременець згідно з привілеєм великого князя литовського Свидригайла від 9 травня 1438 р. отримало магдебурзьке право⁶. Як у цьому привілеї, так і в наступному потвердному, виданому королем Сигіз-

¹ Архив Юго-Западной России (далі – Архив ЮЗР). – К., 1869. – Ч. V. – Т. I. – С. 1.

² Там само. – С. 14; Бортнікова А. В. Запровадження магдебурзького права у місті Луцьку в XV ст. (грамоти 1432, 1497 років) // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк, 2009. – № 22. – С. 162–172.

³ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України). – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 312зв.

⁴ Архив ЮЗР. – Ч. V. – Т. I. – С. 29–34.

⁵ Там само. – С. 144.

⁶ Там само. – С. 3–5.

мундом І від 5 квітня 1536 р., про дозвіл на будівництво ратуші в цьому місті також не йдеться. Найранішим із датованих джерел до історії кременецької ратуші, що збереглися до нашого часу, є “Ревізія Кременця 1563 р.”. У ній після обміру і перерахування власницьких ринкових ділянок і крамниць зазначено: “podle kramnic ratusz”⁷. Очевидно, ратушу в Кременці було збудовано в період між 1536 та 1563 роками⁸. Схоже на те, що привілея, яким би надавалося право побудови ратуші у Кременці, взагалі не існує. Таким чином, у всіх повітових центрах Волинського воєводства ратуші будувалися далеко не одразу ж по наданні їм привілеїв на магдебурзьке право, а то й без спеціального королівського дозволу. Але головною і спільною причиною такої ситуації був брак коштів у міст на побудову цієї споруди. Винятком, до певної міри, у ті часи був адміністративний центр Київського воєводства – місто Київ, де ратушу було збудовано досить швидко по наданні магдебурзького права – вже на початку XVI ст., в 1498 р.⁹. Значний вплив на самоврядне життя міст мала посада королівського намісника і державці староства – старости, якому належала вища адміністративна й судова влада в повіті. До того ж старості як комендантові замку доручалося стежити за тим, щоб місто використовувало частину своїх доходів на утримання в нормальному стані оборонних споруд, а також перевіряти стан фінансової звітності міської громади, наглядати за торгівлею в місті. Насправді, староста не мав ніякої зацікавленості в будь-якому посиленні самоврядної організації міщанства.

Щодо Ковеля, то привілеєм короля Сигізмунда І від 24 грудня 1518 р. власникові ще на той час селища під цією ж назвою Василеві Михайловичу Сангушку надавалася можливість перетворити його на місто на основі магдебурзького права; притому дозволялося проведення в новоутвореному місті торгу в п’ятницю та двох щорічних тижневих ярмарків на Воздвиження хреста Господнього та на четвертий день по Різдві Христовому¹⁰. Пізніше, у 1543 р., Ковельська волость була відступлена Василем Михайловичем Сангушком королеві Боні в обмін на маєтки в Литві, а з 1564 по 1583 р. ця волость перебувала

⁷ ЦДІАК України. – Ф. 20. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 53в.

⁸ Кравченко В. Ратуша у самоврядному житті громади міста Володимира в кінці XVI століття // Український археографічний щорічник. – К., 2009. – Вип. 13/14. – С. 420.

⁹ Російський державний архів давніх актів (далі – РДАДА). – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 117; Опубл.: Акты Литовской метрики, собранные Ф. И. Леонтовичем. – Варшава, 1896. – Вып. 2: 1499–1507. – С. 56–57; Грушевський О. З київського ратушного господарства XVI в. // Київ та його околиця в історії і пам’ятках / Під ред. М. Грушевського. – К., 1926. – С. 115; Щербина В. Боротьба Києва за автономію // – С. 174; Щербаківський Д. Реліквії старого київського самоврядування // – С. 221; Білоус Н. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття. Міська влада і самоврядування. – К., 2008. – С. 49.

¹⁰ AGAD. – Tak zwana Metryka Litewska. – Dz. X. – № 216; Опубл.: Archiwum ksiąząt Lubartowiczów-Sanguszków. – Lwów, 1888. – Т. 3: 1432–1534. – С. 182–184; Теодорович Н. И. Волость в описании городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, этнографическом, археологическом и друг. отношениях. – Почаев, 1903. – Т. V: Ковельский уезд. – С. 5–6; Архив ЮЗР. – Ч. V. – Т. I. Предисловие. – С. 47; Сміян П. К. Ковель. Історико-краєзнавчий нарис. – Львів, 1968. – С. 4; Сас П. М.

в ленному держанні князя Андрія Курбського¹¹. 12 серпня 1547 р. в Петркові королева Бона надала привілей ковельським міщанам вільно купувати в селах Ковельського староства віск, хміль, мед і худобу та брати з торгівців на користь міста десяту частину від деревини і сухої риби, що привозилися на торг до міста. Як відомо із підтверджень короля Сигізмунда III від 5 листопада 1611 р., свого часу королева Бона видала два листи ковельським старостам, дати яких у підтвердженнях не вказані: перший з наказом не брати вписного митного збору більше ніж на суму в два пенязі та другий, щоб заборонили своїм слугам завдавати кривд міщанам, тобто щоб у млинарів мита помірною не брали, у ремісників їхні вироби і головне, щоб міські справи вписувалися лише писарем і війтом. Наступний привілей короля Сигізмунда Августа від 17 липня 1555 р. на вільний збір мита мостового від купецького воза, запряженого двома кіньми з товаром або збіжжям, що проїжджав мостом, – чотири пенязі, від воза, запряженого одним конем – два; від таких само порожніх возів – відповідно два і один пенязь; від худоби, яку гнали на продаж через міст, міщани мали брати від вола і від яловиці по пенязю, мито, що збиралося від тих торгівців, які, не продавши збіжжя поверталися додому, мало йти на ремонт міських укріплень – паркану¹². Також 25 листопада 1611 р. Сигізмунд III підтвердив чотири листи королеви Бони і Сигізмунда Августа від 9 і 10 січня 1556 р.: першим листом ковельським євреям заборонялося мешкати і будуватися серед християн, а було рекомендовано робити це тільки на окремій вулиці, а саме на вулиці Жидівській у паркані; другий – заповідав, щоб із бурмистрів не бралися податки, з огляду на особливий характер їхньої урядової діяльності, третій – щоб подібно до звичайв інших волинських міст створили ремісничі цехи та визначилися з їхніми статутами; четвертим – був лист Сигізмунда Августа до старости, щоб той не порушував прав і вольностей міщан та цехових ремісників¹³. Привілей, виданий Сигізмундом III на вальному сеймі у Варшаві 17 березня 1609 р., підтверджував місту Ковелю давні права, вольності і доходи, а також на додаток до них дозволив міщанам збирати мита: подужне, помірне, важниче, восковниче; тоді ж ще в одному привілеї єврейське населення отримало королівське розпо-

Феодалные города Украины в конце XV–60-х годах XVI в. – К., 1989. – С. 175; *Семенюк А.* Ковель: минуле і сучасне: Історико-краєзнавчий нарис. – Луцьк, 2000. – С. 59–61; *Заяць А.* Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. – Львів, 2003. – С. 36, 95, 96; *Малиновський В.* Роль магдебурзького права у розвитку самоврядування українських міст // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині. – Луцьк, 2003. – С. 28; *Пришляк В.* До історії цехового ремесла Ковеля в XVI–XVIII ст. // – С. 123; *Садовник Т.* Магдебурзьке право м. Ковеля в документах Волинського краєзнавчого музею // – С. 136–137; *Малиновський В. Я.* Магдебурзьке право на Волині у контексті європейських традицій // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк, 2009. – № 22. – С. 160.

¹¹ *Яковенко Н.* Українська шляхта з кінця XI до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. – К., 2008. – С. 278.

¹² Biblioteka Kórnicka PAN. – BK 323. – S. 32–33; ЦДІАК України. – Ф. 2168. – Оп. 2. – Спр. 44а. – Арк. 32–33.

¹³ Ibidem. – S. 33–35; Там само. – Арк. 33–35.

рядження виконувати повинності з ремонту міського паркану, гребель та несення сторожової служби нарівні з християнами. Привілей короля Сигізмунда III від 28 листопада 1611 р. на підтвердження місту Ковелю магдебурзького права був наданий через те, що, як ідеться в ньому, міські права, що ними місто керувалося і судилося, згоріли, при цьому міщани були зобов'язані у різних справах відповідати тільки у міському суді; зі свого середовища щорічно у понеділок після Нового року обирати вісьмох достойних і освічених осіб на бурмистрівський і радецький уряди, потім представити їх старості або його намісникові, з числа яких староста мав підтвердити кандидатури чотирьох, а з них одного висунути на уряд бурмистрівський, який мав кожен з чотирьох радців по черзі займати протягом місяця. Також староста був зобов'язаний обрати серед цехових ремісників міщанина “snotliwego, bogobojnego i w prawie bieglego”, який би був здатний посісти уряд лантвійта. Міщанам надавалося право обрати чотирьох осіб на уряд лавницький, які разом з лантвійтом складали міський суд. Від рішень цього суду сторона, яка вважала себе несправедливо осудженою, мала право подати апеляцію до бурмистра і радців, а від них до ковельського старости чи його намісника, а від нього вже до суду королівського. Також підтверджувалося право проведення торгу в п'ятницю та двох ярмарків: на Воздвиження і на четвертий день по Різді Христовому. Всі права і вольності ковельським міщанам були підтверджені привілеями Владислава IV від 22 березня 1635 р. та Яна Казимира від 24 липня 1650 р.¹⁴ Згадка про ратушу міститься у недатованому листі ковельського старости коронного крайчого Вацлава Лещинського, зміст якого викладено у потвердному привілеї короля Михайла від 16 грудня 1670 р. Староста дозволив міщанам над давні їхні права брати плату від кожного купецького воза, запряженого двома кіньми з товаром чи збіжжям, що переїжджав через міст, по два гроші, а з тих, хто купував збіжжя в Ковелі, – по три; від худоби, яку приводили на торг – по грошу, від яловиць та дрібної худоби, яку гнали в місто через мости і греблю, – по шелягу. Отримані кошти мали піти на відбудову ратуші, оборонних споруд і мостів після спустошливої пожежі у місті¹⁵.

Виняткову цінність для дослідників історії міста Ковеля у XVI–XVII століттях становить “Inwentarz starostwa Kowelskiego roku 1590, przez pana Szczesnego Drzemlika, dworzanina krola jego mci, od kniehiniei Kurpskiej odbierania, a jego m. panu Andrzejowi Firleiewi z Dambrowice castellanowi malogoskiemu oddawania”, який подає короткий опис дерев'яної огорожі міста – паркану з чотирма в'їзними вежами, оточеного ровом, дильованим деревом; в інвентарі підраховано кількість власницьких ділянок, що належали мешканцям кожної з чотирьох сторін ковельського Ринку, зафіксовано

¹⁴ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 220. – Арк. 259зв.; Опубл.: Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волыни. – К., 1849. – С. 321–332; Архив ЮЗР. – Ч. V. – Т. I. – С. 109–112; Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1994. – Т. V. – С. 350; Пам'ятки історії Східної Європи. Джерела XV – XVII ст. / Підгот. П. Кулаковський. – Острог; Варшава; М., 1999. – Т. V: Руська (Волинська) метрика. Книга за 1652–1673 рр. – С. 465–467, 468–471.

¹⁵ Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волыни. – С. 335; Архив ЮЗР. – Ч. V. – Т. I. – С. 115.

всі вулиці (Замкова, Мацевич, Кошерська, Жидівська, Гончарська, Володимирська, Підрічна, Лазебна) з підрахунками кількості ділянок і вказанням імен власників; така ж інформація подається щодо вулиць ковельського передмістя Козиний Ринок: “От брони Кошерское на Козий Рынок”, “От Глинянки”, Солобаївської, Русаковської, Підгуської, Луцевич, Воленської, Глинянки¹⁶. Звичайно ж ратуша, як головна споруда міста, не могла залишитись поза увагою укладачів інвентаря, якби на той час вже існувала на Ринку.

Як свідчить внесена до матеріалів люстрації 1616 р. скарга ковельських міщан люстраційним комісарам на місцевих торгівців-євреїв, які густо забудували Ринок своїми крамничками, через що побудова ратуші в центрі міста стала неможливою, – то був час, коли про своє тверде рішення спорудити ратушу міщани заявили вперше: “Uskarzali się na żydy o to, że kletkami Rynek zaciesnili, że nie mogą ratusza budować, z tych klatek ich dochód pewny ma miasto wedle przywileju. Widząc żeby to z szkodą miasta był, gdzieby ich znieść miano, tedyśmy ich znosić nie kazali, dokąd mieszkanie na ratusz drzewa u innych materyi do budowania nie zgotują. A gdy ratusz budować zaczną, insze miejsce naznaczyc dla klatek powinni będą w Rynku”¹⁷. На цей факт вперше звернув увагу у своїй монографії відомий дослідник історії міст доби феодалізму та ранньо-модерного часу А. Заяць¹⁸.

Важливі відомості до історії ковельської ратуші містяться в документі, виданому в Гданську 1 лютого 1660 р.: “Oblata przywileju, miastu Kowel na Wolyniu służącego, anni 1660” із опублікованої П. Кулаковським останньої книги Руської (Волинської) метрики під № 29 за 1652–1673 роки (Впис привілею короля Яна Казимира місту Ковелю на підтвердження давніх надань та прав подібно до інших міст, фундованих на магдебурзькому праві, з визначенням порядку судочинства і виконання повинностей на замок і на державців староства та із заборонаю замковим урядникам порушувати ті права й привілеї): “Item ponieważ w każdym mieście królestw i państw naszych miejsca publici iuris, osobliwie ratusze i przy nich miejsca in circulo miasta zostające nie mogą być per priuaturne osiągnięte”¹⁹.

Найповнішим джерелом до історії ковельської ратуші мали бути книги Ковельського магістрату. До наших часів збереглося 37 одиниць зберігання, з яких сформовано фонд № 35 Центрального державного історичного архіву України у місті Києві. Із них найранішою є книга під № 1 (старий номер 1477) за 1646–1770 роки, інші книги включають документи до 1805 року²⁰. Хоча міське діловодство мало бути розпочате одразу ж по наданні Ковелю

¹⁶ ЦДІАК України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 52, 58зв.–60, 96–99.

¹⁷ Там само. – Спр. 5. – Арк. 162.

¹⁸ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. – С. 117.

¹⁹ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 220. – Арк. 93–94зв. Опубл.: Пам’ятки історії Східної Європи. Джерела XV – XVII ст. – С. 197–198.

²⁰ Ковальський Н. П. Источниковедение истории Украины XVI–XVII вв. – Днепропетровск, 1979. – С. 40, 41, 45, 53.

магдебурзького права. Варто зазначити, що в Ковелі велися також замкові книги, до них мали вписуватися рішення вищої інстанції – ковельського старости – у започаткованих у міському суді справах між міщанами або між шляхтичами та міщанами, а іноді й документи у справах, започаткованих шляхтою. Останні, як правило, вписувалися у Володимирі до книг повітового гродського суду. Ковельські замкові книги також не збереглися, маємо про них тільки дві згадки, виявлені в документах володимирських гродських книг, а саме у книзі за 1609 р.²¹ та в документі від 7 квітня за 1644 р., це – скарга пана Миколая Копця і його дружини Ганни Остойської на пана Яна Модзелевського, його дружину Ганну і тещу Гальшку Янову Яворську та їхніх помічників про побиття, поранення і пограбування маєтності у “дворку за містом Ковлем над гостинцем Волинським, до Задиб ідучим”, що був переданий у заставу скаржникові згідно із записом, внесеним до ковельських замкових книг 23 серпня 1643 р.²² Такий стан справ із міськими книгами пояснюється недбалим ставленням до них та відсутністю надійного місця для їх зберігання. Як правило, до побудови ратуші матеріали міських судів та сформовані з них порічні зшиті та оправлені книги зберігалися в коморі війтівського або лантвійтівського будинків, а матеріали бурмістрівсько-радецької колегії – у будинку бурмістра. А мали б зберігатися у спеціально відведеному приміщенні мурованої ратуші або церкви, убезпечених від міських пожеж, що нерідко траплялися у містах із суцільно дерев’яною забудовою.

Встановити дату виникнення ратуші в Ковелі можна поки що лише приблизно і тільки за допомогою документів Володимирського гродського суду, що публікуються нижче. Для публікації відібрано шість документів: 3 реляції возних (док. № 1, 4, 6), 2 протестації (док. № 2, 5) і 1 декрет (док. № 3).

Спершу варто хоча б приблизно, не маючи прямих даних, з’ясувати, коли ж було збудовано ратушу у Ковелі. Першим документом Володимирського гродського суду, де міститься згадка про ковельську ратушу, є документ, що був вписаний до судових книг 3 лютого 1640 р. Але в цьому документі – реляції генерального земського возного Яна Скорупки – йдеться про доставку саме 16 грудня 1639 р. до міста Ковеля чотирьох позовів у справі ковельського плебана Якуба Косинського з орендуючим міста Яном Фалибовським, підстаростою італійцем із Капуї Каролем Клавдієм та ковельськими лантвійтом, бурмістрами й радцями. Позови були пред’явлені міщанам, які на той час перебували в ратуші і поряд з нею. Документи 40-х років XVII століття з відомостями про ковельську ратушу з’явилися блоком, як, власне, й документи про володимирську ратушу. Можливо, на побудову ратуші у своєму місті ковельські майстри витратили приблизно стільки ж часу, як і володимирські. Нагадаємо, що будівельний матеріал для будівництва ратуші у Володимирі було придбано у серпні 1583 р., а перша згадка про неї як функціонуючу споруду міститься в документі від 10 вересня

²¹ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 57–57зв.

²² Там само. – Спр. 79. – Арк. 242зв.–243.

1584 р.²³. Якщо взяти до уваги той факт, що будівельні роботи навряд чи могли проводитися протягом пізньої осені, зими і ранньої весни, а тільки в погожу пору – у період від квітня до вересня 1584 р., і на це пішло не більше п'яти місяців, то й ковельські майстри були цілком спроможні збудувати ратушу приблизно за той самий проміжок часу. Таким чином вже точно можна сказати, що ратуша в Ковелі будувалася протягом 1639 р. і її було збудовано не пізніше грудня того року. Документів за попередні роки й десятиліття, де б містилися відомості про ковельську ратушу, поки що не виявлено.

У документі під № 2 від 7 серпня 1644 р. йдеться про триденне перебування в ув'язненні у міській тюрмі, тобто ратушній в'язниці, де, як сказано в документі, “міщан і здрайців сажають”, шляхтича Яна Мизютича-Черкаського, запротореного туди урядниками ковельського міського суду: лантвійтом Миколаєм Данієлевичем, бурмистрами Войтехом Ткачем, Макаром Юсеповичем, лавниками Іваном Хобоцком і Супруном Пилиповичем після того, як він з'явився до них зі скаргою на ковельських міщан: старого радцю, тобто урядника минулорічної каденції, Пилипа Мартиновича і його сина Миська, які, не відомо з якого приводу, відібрали у нього коня. Під час арешту скаржника було зневажено словесними образами, завдано кілька ударів по обличчю, вдарено головою об стіну і вирвано волосся, відібрано шапку, пояс і шаблю. Про те, якою зсередини виглядала ратушна в'язниця, свідчать слова з документа: “в тюрмі барзо бريدкой”. Про умови утримання Мизютича-Черкаського в ній – такі рядки: “замками і ланцюгом замкнули”. Судячи зі змісту документа, привід для ув'язнення шляхтича міщанами виглядає сумнівним. До того ж згідно з тогочасним законодавством міські суди не мали права починати судовий процес і накладати покарання на шляхтича без присутності на ньому місцевого старости²⁴. Ймовірно, пам'ятаючи про це, а можливо, й за наказом старости міщани вже на четвертий день звільнили Мизютича-Черкаського, після чого він поїхав до Володимира, щоб внести до книг гродського суду “ширшу протестацію” на міщан, яка й публікується як документ під № 2. Важливу інформацію про ковельську ратушу і склад ковельського міського суду містить проміжний документ від 26 жовтня того ж року, виявлений у книзі Володимирського земського суду – “Реляция возного кладеня позвов месчаном ковельским паном Черкасским од пана Яна Черкаского”: “позвов земских... два однесши до места Ковля, оные на ратушу, в месте тамошнем будучим, где се суды месцкие отправуют при бытности самого лентвойта, бурмистров, лавников и месчан всех на столе положил”²⁵. Як видно, в Ковелі діяв об'єднаний міський суд, сформований з представників ради й лави і очолюваний лантвійтом. У цьому переліку війт відсутній, оскільки війтівство разом із урядовою маєтністю і доходними статтями з початку XVII століття в Ковелі посідали

²³ Кравченко В. Ратуша у самоврядному житті громади міста Володимира... – С. 424–426.

²⁴ Владимирский-Буданов М. Ф. Немецкое право в Польше и Литве // Журнал Министерства народного просвещения. – СПб., 1868. – № 9. – С. 769–770.

²⁵ ЦДІАК України. – Ф. 27. – Оп. 1. – Спр. 39. – Арк. 80.

старости. Остання згадка про ковельського війта міститься у книзі Володимирського гродського суду за 1596 р.²⁶. Від того часу судові функції війта покладалися на обраного старостою лантвійта. Як свідчить люстрація Ковельського староства 1616 р., “дім війтівський судовий на розі Ринку в місті від податків і гостя вільний, котрий тримає доживотним правом славетний Петро Гловацький, лантвійт ковельський, від ясновельможного його милості пана канцлера коронного Пшездецького, ковельського старости, з садом за млинами і лукою, згідно з листом його милості, виданим у Варшаві 1614 року”²⁷. Варто зазначити, що перша згадка про ковельського лантвійта міститься в документі гродської книги так само за 1614 р.²⁸.

Прямим продовженням справи є наступний документ публікації під № 3 від 31 жовтня того ж року, – двостороння добровільна угода між паном Мизютичем-Черкаським та головними дійовими особами у цій справі з боку ковельських міщан, “славетними пани” лантвійтом Яном Александровичем і старим радцею Пилипом Мартиновичем. У першому пункті цієї угоди вказується, де в ковельській ратуші розміщувалася міська в’язниця, а саме: “казав слугам урядовим до в’язниці міської ковельської відвести, під ратушею розташованою”. Згідно з цією угодою ковельський лантвійт за свій свавільний вчинок зобов’язався сплатити в Ковелі сто гривень грошів польських у присутності бурмистрівсько-радецького уряду, а саме в будинку “квартильного” бурмистра (як і в інших містах, бурмистрівський уряд у Ковелі протягом року по черзі терміном на 3 місяці, на квартал, займав кожен із чотирьох обраних радців), а також вибачитися перед Мизютичем-Черкаським і наступного ж дня відправитися в ув’язнення під ратушею терміном на півроку. Щодо старого радці Пилипа Мартиновича, то за завдання побоїв шляхтичеві йому було присуджено сплатити у присутності того ж уряду 12 рублів (1200) грошів литовських і так само по сплаті цієї суми наступного ж дня відправитись в ув’язнення до ратуші терміном на 6 тижнів. Крім цього він був зобов’язаний тоді ж повернути коня Мизютичеві-Черкаському та публічно вибачитись перед ним, його матір’ю і сестрою. У свою чергу Мизютич-Черкаський мав зніціювати вписання до судових книг квита, яким би підтвердив відсутність претензій до всіх ковельських міщан, що проходили у справі, а також вписати цю полюбовну угоду до гродських книг та офіційно засвідчити свою повну згоду з нею. Варто додати, що того ж дня, 31 жовтня 1644 р., до гродських книг було вписано “Квит од пана Яна Мизютича-Черкаського міщанам ковельським служачий”, яким він касує свою скаргу від 7 вересня у зв’язку з отриманням від оскаржених ним раніше лантвійта Яна Александровича, бурмистрів Миколая Данієлевича, Войтеха Ткача, Макара Юзефовича, лавників Івана Хобоцька, Супруна Пилиповича і старого радці Пилипа Мартиновича 100 гривень польських грошів і 12-ти рублів грошів литовських згідно з полюбовним декретом²⁹.

²⁶ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 29. – Арк. 227.

²⁷ Там само. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 150–151зв.

²⁸ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 337–338зв.

²⁹ Там само. – Спр. 79. – Арк. 1616–1616зв.

У документі під № 4 йдеться про доставлення земським возним Миколаєм Бохновським двох позовів Володимирського гродського суду по скарзі Фридриха Сапеги: першого – до Ковельського замку старості Криштофу Зебнику-Опалинському із звинуваченням у відсутності з його боку будь-яких каральних дій щодо міщан, які дали притулок у місті селянам-втікачам із села Подрежа Берестейського воєводства, а другого позова – міським урядникам і міщанам до ратуші з нагадуванням їм про видачу тих селян власникові. Як видно, ратуша в той час була закрита, і возному довелося той позов “в ратуш воткнути”. Якби ратуша була відкрита, то возний поклав би позов у світлиці прямо на стіл перед урядниками. Ймовірно, справа про прибулих у 1645–1646 рр. до Ковеля втікачів набула значного розголосу в місті, якщо на час доставлення позова біля ратуші, як годиться, згуртувалося “велю міщан тамошніх ковельських”, які, пам’ятаючи про існування терміну давності перебування втікачів у місті (давності земської) та про цінність для будь-якого міста у ті часи робочих рук та нових платників податків, не збиралися повертати їх власникові, тим паче, що до Ковеля їх прибуло аж 6 чоловіків разом “з жонами, дітьми, конми, быдлом и зо всею маєтністю”, що могло в цілому нараховувати близько тридцяти, а можливо, й більше осіб нових мешканців Ковеля.

У документі під № 5 від 17 лютого 1648 р. шляхтич Ян Кореньовський від імені Криштофа Сапеги скаржитися на ковельського підстаросту Кароля Клавдія, урядника фільварку у селі Вербці, ковельських лантвійта, бурмистра, радців, лавників і писаря з приводу безпідставного арешту в Ковелі на Ринку підданого Сапеги Филона Стефановича Колтунця, нібито за пограбування жита у вербківському фільварку. Разом з іншими підданими 28 грудня 1647 р. він мав їхати через Ковель до свого села Дороготеж (нині с. Доротище Ковельського р-ну Волинської обл.) з містечка Киселина (сучасне с. Кисилин Локачинського р-ну Волинської обл.), купивши там жито, а в Ковелі був змушений затриматися і заночувати через втому коня. Переночувавши в будинку міщанина Савки на ковельському передмісті Козиним Ринку, вранці 29 грудня Стефанович прийшов у місто на Ринок, щоб купити собі харчів і сіна для коня, але з наказу підстарости був схоплений вербківським урядником і вйтом із села Дубового (нині с. Ковельського р-ну Волинської обл.) та слугами підстарости і міських урядників та, як сказано в документі, кинутий до ратушної в’язниці “мимо виразное, явное и ясное право земское, в Статуте Волынском о таковых припадках на разных месцах ухваленое и постановленое”. Як видно з цієї цитати, чинним законом для місцевої шляхти у 40-х роках XVII ст. залишався Статут Великого князівства Литовського 1566 р. Також у документі підкреслюється, що ув’язнення в ратуші підданого є образою пана Сапеги “і його юрисдикції над тим підданим спадкової і вічної”. При цьому намісник Криштофа Сапеги несухоїзький (із містечка Несухоежі, нині с. Воля Ковельського р-ну Волинської обл.) неодноразово письмово через возного й уповноважених шляхтичів звертався до ковельських урядників із вимогою звільнити того підданого з ув’язнення в ратуші, а за розслідуванням обставин події, як того вимагає право земське, звернутися до нього як намісника.

Але, незважаючи на відсутність доказів вини ув'язненого, ковельські урядники, всупереч земському праву і шляхетським вольностям, не звільнили Стефановича, а навпаки, з наказу підстарости, керуючись відверто наклепницьким звинуваченням з боку вербського урядника і дубовецького війта та, заборонивши місцевому адвокату у судовому процесі Меєрові Вікторчику “прокурацію” Стефановича, 13 січня 1648 р., його як підданого шляхетського, “під право, суд і декрети їхні міські не належачого”, незважаючи на недоведення вини, рішенням міського суду засудили на жорстокі тортури: чотириразове розтягнення його тіла мотузками на драбині та триразове опечення вогнем свічок. Для засвідчення цих подій та проведення в майбутньому законного розслідування свавільних дій ковельських судових урядників 16 січня 1648 р. до Ковеля прибув земський возний Кирик Островський разом з двома шляхтичами-свідками. Стефановича вони знайшли в будинку ковельського ката (містра), “барзо хорого, на смертельной постели лежачого” із страшними глибокими опіками по обох боках тіла, на плечах, хребті, ногах та з викрученими із суглобів руками. Звільнити невинно постраждалого підданого їм не вдалося.

У документі під № 6 від 6 квітня возний Кирило Островський на рочках Володимирського гродського суду усно відзвітувався перед підстаростою для протокольного записання до книг про доставлення 20 лютого 1648 р. до Ковеля трьох судових позовів. По приїзді до міста возний “оныє на ратушу в избе на столе положил и о положенію оногo самим позваным и иным месчаном ковельским оповедил”. Позови по скарзі Криштофа Сапеги з приводу безпідставного ув'язнення в ратуші і засудження на тортури його підданого Филона Стефановича мали бути вручені ковельському підстарості Каролію Клавдію, а також усім міським урядникам. Тоді в ратушному приміщенні – “ізбі” (в інших документах – “світлиці”) перебував ковельський міський суд у повному складі: лантвійт, бурмистр і троє радців, два лавники, писар, а також війт із села Дубового як свідок і ковельський урядник як головний обвинувач Филона Стефановича. Скалічений жорстокими тортурами Стефанович після перебування у катівському будинку був знову кинутий до ратушної в'язниці “и до того часу в везенію зостаєт змучений”. В останньому позові пан Сапега вимагав перевезти свого підданого із “турмы их приватное, местское юрисдикции неподлеглого” до Володимира для розгляду справи саме в гродському суді. А обом сторонам судового процесу було наказано прибути до Володимира на гродські рочки 26 березня 1648 р. “ку розправе правной”. У тій само судовій книзі за 1648 р. 7 квітня під час гродських рочок було вписано рішення суду по слідству у цій справі, яке повністю повторює перебіг подій, пов'язаних із арештом, засудженням і ув'язненням Филона Стефановича, але дії ковельського підстарости і міських судових урядників були визнані гродським судом незаконними, а ув'язнення, засудження і покарання шляхетського підданого пана Сапеги незаконним і безпідставним, за що винні мали бути притягнуті до відповідальності. У відповідь на такі звинувачення представник позваної сторони заявив: “Кгды же право посполитое вшелякого злочинци ин реценти з лицем пойманого вязити и карати кажет, и не ест потребное скрутиниум, кгды

повод и лице при злочинци знайденое zostает и в справах злодейских скрутиниум не звыкло се заховати, кгда ж нихто ведати не может, ежели он был албо не был в чужой стоделе, досыт на том, кгда реч украденая при нем зналезеная. О чом прочитавши право... пленипотент их поведил, иж месчане ковелские места его кор. мл., под привилеем права майдебурского седячие, не мають нигде быти до права потяганье, толко ад официум цивиле компетенс, о чом прочитавши Конституцию року 1633”³⁰. Як видно з текстів цього документа, рішення гродського суду не влаштовувало як поведову, так і позвану сторони, і на їхнє прохання суд дозволив їм подати апеляції до суду Головного люблінського трибуналу. Обидві апеляції з повним викладом всіх попередніх подій у справі були вписані до володимирських гродських книг 7 квітня 1648 р.³¹. У тексті апеляції позваної сторони є важлива деталь про подальшу долю Филона Стефановича. А саме: після відбування допиту під тортурами, що, ймовірно, проводилося знову ж таки в будинку ката, і не отримавши від нього жодних відомостей та визнання своєї вини (“у которого и на тортурах жадное речи не допытавшисе”), його, як такого, що перебував після жорстоких тортур у тяжкому фізичному стані, міські урядники не наважились одразу перевезти до ратушної в’язниці, а залишили на певний час у будинку ката, де возний Кирик Островський побачив постраждалого “на смертельной постели лежачого”. Із тієї самої апеляції зрозуміло, що, після тимчасового перебування в будинку ката, засудженого, який трохи оклигав після тортур, знову повернули до ратушної в’язниці й утримували там в умовах холоду і голоду: “Оного до кгроду належного, если бы што был винен не одсылаючи и там яко право учит учинения през уряд кгродский справедливости не реквизиючи, сами оного юриздиции своей неподлеглого, и осудивши на тортуры дати а над право разов чотыри мучити, у которого и на тортурах жадное речи не допытавшисе, знову оного до турмы своее приватное месцкое всадили и до тых час зимном и голодом моречи трымаете, през што-сте в вины правные попали”³². Гродський суд дозволив обом сторонам процесу апелювати до Головного трибуналу³³. Яким було рішення трибуналу, невідомо, але цілком ймовірно, що воно було прийняте на користь пана Сапеги і по тому справа мала бути по-новому розглянута в Володимирському гродському суді.

Що ж до ковельської ратуші як споруди, то маємо відомості лише, як говориться в документах під № 2 і № 3, про дуже бридку тюрму під ратушею, де в ланцюгах і колодках утримували міщан та різноманітних немісцевих злочинців, а також про “ізбу”, де був стіл, за яким засідали міські судові урядники. Одразу ж варто зазначити, що доходи ковельської міської казни (скриньки) не були значними, а тому звести в цьому місті якусь особливу споруду ратуші, міщани не могли. Єдине, на що вистачило б у них коштів, так це на спорудження ратуші руками місцевих теслярів, гонтарів, згідно з

³⁰ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 1507зв.–1508.

³¹ Там само. – Арк. 1510–1514, 1514–1519.

³² Там само. – Арк. 1516.

³³ Там само. – Арк. 1510–1514, 1514–1519.

традиціями волинської народної архітектури, а саме у вигляді будинку заможного міщанина або шляхтича, який у своїх загальних рисах міг бути схожим на ратушу у місті Володимирі, що була збудована за формулою “хата–сіни–хата” на підклітті, з двома світлицями і коморами при них та сіньми³⁴. Той факт, що міська в’язниця знаходилася під ратушею, підтверджує її спорудження на підклітті, що виготовлялося з дубового бруса, стіни будівлі могли бути зведені з найпоширенішого і найдешевшого будівельного матеріалу – сосни. Щодо основних надземних приміщень ратуші, то їх мало бути два, хоча в документі під № 6 згадується одне приміщення – “ізба”, в якій відбувалися засідання міського суду. “Ізба”, як головне приміщення, в холодну пору мала опалюватися грубою, обкладеною полив’яними кахлями, виготовленими місцевими ремісниками-гончарами. У другому приміщенні службового значення, що розташовувалося через сіни напроти, мала бути влаштована кухня (пекарня) з піччю, де готувалася їжа для урядників міського суду і ради, оскільки їхні засідання були досить тривалими. Так само харчування потребували ратушні слуги та сторожа. У приміщенні на горищі могла бути влаштована світлиця. Дах міг мати двозаломну конструкцію, а для його покриття використовувався гонт. Також не виключено й існування при споруді відкритої галереї в довжину фасадної її частини – ганку, до якого вели сходи. Він захищав нижні вінця зрубу споруди від загнивання та служив місцем, з якого міські слуги наглядали за порядком на Ринку у торгові та ярмаркові дні. Обов’язковим елементом ратуші був дзвін, що прилаштовувався на ганку над вхідними дверима; ним місцеве населення оповіщалося про збір біля ратуші в разі небезпеки, що загрожувала місту, або для оголошення інформації про резонансну подію, яка сталася в місті.

Місцем розташування головної споруди в Ковелі, як і в будь-якому іншому місті, що мало право на самоврядування, був його центр – Ринок. Згідно із картою міста, укладеною 1798 р., у кінці XVIII ст. ратуша примикала до будинків Яблоновської³⁵. Такого “утискування” головної споруди міста не мало би бути, але це сталось через значні зміни у складі населення міста та в забудові східної перії Ринку на кінець XVIII ст. Згідно з Інвентарем Ковельського староства 1590 р. східна перія складалася з десяти будинків, першим з яких був “дім війтівський вільний Петра Жебра”³⁶, що розташовувався на розі Ринку. В ньому до побудови ратуші відбувалися засідання міського суду: “dom wojtowski sądowy na rogu w Rynku”³⁷. Минуло більше 20-ти років з часу проведення люстрації у 1616 р., яка засвідчила рішуче бажання ковельських міщан мати ратушу в центрі міста. Тоді міщанам все ж вдалося потіснити крамниці та ятки єврейських торгівців на Ринку і збудувати її. Підтвердженням цього є слова із привілею короля Яна Казимира місту Ковелю від 2 січня 1660 р.: “Tedy i w tym punkcie stosuiąc się do prawa

³⁴ Кравченко В. Ратуша у самоврядному житті громади міста Володимира в кінці XVI століття // Український археографічний щорічник. – С. 425, 443.

³⁵ Семенюк А. Ковель: минуле і сучасне: Історико-краєзнавчий нарис. – С. 14.

³⁶ ЦДІАК України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 96–96зв.

³⁷ Там само. – Спр. 5. – Арк. 150.

pospolitego i samej slusznosci, na potomne czasy ustanawiamy, aby żaden tak chrześcianin, iako i żydowskiego narodu człowiek kramu pod ratuszem stanowić i trzymać nie ważył się, osobliwie pod ratuszem w pośrodku miasta, asz za szczególnym burmistrza i rady dozwoleńiem i wiadomością... o którą się z urzędem albo całym miastem rozmówić i postanowić maia”³⁸.

Ратуші у ті часи зводилися не в геометричному центрі Ринку, а зміщувалися до однієї з його сторін³⁹. Тому, якщо від часу побудови і до кінця XVIII ст. ратуша розташовувалася на тому самому місці, – можна висловити припущення, що найбільш зручним і виправданим місцем для неї на Ринку могла бути звільнена від торгівельних лавок ділянка у північно-східній його частині, ближче до східної перії Ринку.

Звичайно ж час побудови ратуші у Ковелі, як і в будь-якому іншому українському місті тих часів, значною мірою залежав не тільки від часу надання привілея на магдебурзьке право, а й від категорії, до якої місто належало, заможності його громадян, їхньої згуртованості й рішучості та чіткого усвідомлення ними необхідності побудови головної громадської адміністративно-судової споруди, яка б сприяла громаді в реалізації її прав як особливої, окремої в правовому відношенні верстви. У побудові ратуші в Ковелі ніхто, крім міщан, не був зацікавлений. Можливо, тому її збудували так пізно і до того ж без прямого дозволу королівської влади, яка, пам’ятаючи про міщанство, як джерело доходів королівського Скарбу, була вимушена миритись з таким проявом міщанської “сваволі”, як побудова ратуші.

* * *

Оскільки п’ять документів із шести були укладені староукраїнською мовою і вписані до судових книг літерами тогочасного кириличного алфавіту, а один із них (під № 3) староукраїнською і польською (польським алфавітом), то відтворення рукописних текстів документів засобами сучасного комп’ютерного набору відбувалося на основі засад, викладених у “Правилах видання пам’яток, писаних українською мовою та церковнослов’янською української редакції”⁴⁰ та у виданні, рекомендованому видавцем старопольських джерел “Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.”⁴¹. Метаграфування кириличних текстів відбувалося згідно з вимогами критично-дипломатичного методу, тобто літера в літеру без виключень і заміन літер тогочасного алфавіту (Ѡ, Ѣ, Ѥ, Ѧ). Всі варіанти надрядкового знака (паєрка), що вживалися підписками гродської канцелярії для позначення звука, відповідного звучанню сучасної літери “й” в середині й кінці слів, передаються курсивною рядковою “у”. Виносні приго-

³⁸ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 220. – Арк. 94. Опубл.: Пам’ятки історії Східної Європи.

³⁹ Ричков П. Ринкові площі // Пам’ятки України. Історія та культура. – К., 1996. – № 2. – С. 31.

⁴⁰ Німчук В. В. Правила видання пам’яток, писаних українською мовою та церковнослов’янською української редакції. – К., 1995. – Ч. I. – С. 30–34.

⁴¹ Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w. – Warszawa, 1953.

лосні ставляться в рядок на їхнє місце у словах, але передаються курсивом; так само як і виносна буквосполука “ст” в середині та кінці слів (*шестсотъ, ест*), а також лігатура на позначення кінцевого складу слів “-го” (*подстаростего*). Скорочені слова під титлом (*м̃лсти, м̃сца, м̃сця, м̃ца, м̃цеи*) та подібні їм без титл (*кор., мл., млсти, мсца, мцеи*) не відтворюються у своєму повному складі, титла при цьому зберігаються. Для полегшення орієнтації в текстах та покращення їхньої організації в публікації на початку текстів аркушів та їхніх зворотів проставлено виділені жирним шрифтом цифри архівної нумерації у квадратних дужках, а кінці текстів обох боків аркушів позначено двома похилими рисками (//). Останнє слово нижнього рядка тексту перед таким знаком, яке повторювалося на наступній сторінці, виконуючи роль слова-зв’язки (кустодії) для підтвердження наявності аркушів на своєму місці та запобігання пошкодженню документів – зберігаються. Розділові знаки і великі літери вживаються згідно з правилами сучасного правопису. Абзаци – лише для виділення трьох структурних складових документа та клаузул заключного протоколу. Уся критика текстів з приводу пошкоджень текстів, виправлень і пропусків літер, помилкових написань здійснюється у підрядкових примітках.

Щодо підготовки до друку польськомовних текстів, то, керуючись у багатьох випадках згаданою вище “Інструкцією”, публікатор все ж не вдавався до модернізації правопису польськомовних текстів документа під № 3 підбірки, що досить широко практикується спеціалістами, а намагався по можливості відтворити його в публікації якомога ближче до рукопису, вдаючись до осучаснення правопису документа при передачі лише деяких літер польського алфавіту. Йдеться передусім про передачу літери “у”, що вживається в документах як на своєму питомому місці, так і на місці літери “j” у сучасному написанні слів, хоча й у XVII столітті читалася як “j”. Тому публікатор вважав за можливість у середині, кінці деяких слів (напр.: *lentwojtem, rajcą, dziesięjszy, swój, niżej*) передати літеру “у” літерою “j”. У всіх інших випадках написання літери “у” зберігалось. Також у рукописі на місці літери “z” всюди вживається “z”, а тому, погоджуючись із рекомендаціями “Інструкції”, у відповідних словах ставилася “z”, згідно з її звучанням у словах, наприклад: *wyrażony, iż, uważuwszy*. Надрядковий знак – хвиляста лінія у слові “*rapec*”, подається в рядку курсивним “m” – *rapec*.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

1640 р., лютого 3. Володимир. – Свідчення возного Яна Скорупки про доставку двох позовів в Ковель до замку і ратуші у справі по скарзі ковельського плебана Якуба Косинського на державцю Ковеля Яна Фалибовського, слугу підстарости Кароля Клавдія з Капуї, лантвійта Мацея Прендецького, бурмистрів, радців, міщан і передміщан про витіснення із взятих в оренду маєтностей

[71зв.] Реляция возного кладеня позововъ рознымъ ѡсобот
ѡд ксендза плебана ковельского.

Року тисеча шестсотъ чотырдесятого, мсца ѳевраля третего дня.

На вряде кгородском, в замку его кор. м. Володимерскомъ, передо мною, Александром Захарияшом Бережецким, намесником на тот час буркграбства и замку Володимерского, и книгами нынешними кгородскими старостинскими, становъши очевисто, шляхетныи Янъ Скорупька, возныи земскии енерал воеводства // [72] воеводства Волынского, для записаня до книг нынешних кгородских володимерскихъ явне, яснѣ и добровольнѣ зознал, иж:

року прошлого тисеча шестъсот тридцать девятого, мсца декабря шестънадцатого дня, позвовъ земскихъ володимерскихъ авътентичных в самой рѣчи два, а взглядом ѳособъ порозну мешкающихъ – чотыри, в жалобе велебного в Пану Богу его м. ксендза Якуба Косинского, плебана ковелского, повода, по урожогого его м. пана Яна ѳалибовского, держачого за певным правом места Ковля и его приналежностии а шляхетного Кароля де Капое Клявъдого, слугу и подстаростего ковелского, такъже славѣтных Мацея Прендецького, лентвоита, Миколая Даниловича, Андрея Горбача, бурмистровъ, Яна и ѳедора Золотъниковъ, Касяна, ѳосипа Урбановича, ѳилипа Свинку, раицов, яко росказующихъ и авъторовъ, Потѣя Рымаря и сыновъ его, Семѣна Пекарця и челядъ его, Анъдрея Слюсаря, Ярмола Боднаря и иишихъ месчан и передмесчан места Ковля, на рѣч нижеи менованую позволяющих, и ииших кооператоров, принципалов, по именахъ и прозвискх лепѣи ведомых, по державцу и подстаростего яко шляхту самых през себе а по месчан зас и передмесчан з притомностю ясневѣлможного его м. пана Станислава на Конѣсполу Конѣцполского, каштеляна краковъского, гѣтмана великого коронного, бузского, барского, переяславъского, ковелского etc, etc старосты, позванных. Першии – до прислухання се назначена и детерминована през декретъ суду земского Володимерского, дня часу и термину в мѣсте Ковлю до вывожѣния* през повода и позванных если схочут инъквизиции, взглядом кгвалтовъного през позванных повода // [72зв.] з кгрунтовъ и пляцовъ певъных, костелови ковелскому належачих, выбитя; а другии – до привѣрнення тых кгрунтовъ, поводови в поссѣсию его писаных и выданных, на том всем достаточнѣ и широко в собе ѳбмовляющихъ, по его м. пана ѳалибовъского и пана Клавъдего** в замку Ковельским в воротахъ брамы замковое, а по месчан и передмесчан ковелскихъ – въ ратушу, тамъ въ мѣсте Ковлю будучом, положивъши и ѳ положѣню ѳных в замку воротному, а въ ратушу месчаном и передмесчаном тамошним ковелским, под там-тотъ часъ под ратушом стоячим, поѳповѣдавъши термин за ними на рокахъ земских володимерскихъ року теперидучого тисеча шестъсотъ чотырдесятого во три недѣли по Трох Кролех рымском святе припалыхъ и тепер судячихсе, ѳбом сторонам ку росправе правънои завите становитис зложил и назначил.

Просячи абы его тоѣ таковое ѳчевистое и добровольное признанѣ принято и до книг нынешних записано было.

Которое ест принято и записано.

ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 75. – Арк. 71зв.–72зв.

* Текст пошкоджено.

** Літеру “ѣ” виправлено з іншої.

1644 р., вересня 7. Володимир. – Скарга Яна Мизютича-Черкаського на лантвійта Яна Александровича, бурмистрів, лавників та інших ковельських міщан про побиття, поранення, пограбування і ув'язнення у міській тюрмі після звернення скаржника до них із вимогою повернути відібраного у нього коня міщанином Пилипом Мартиновичем і його сином Миськом

[629] Протестация пана Яна Мизютича-Черкаского противко
месчаномъ ковельским.

Року тисеча шестъсот чотырдесят четвертого,
мѣсца сенътебра сего дня.

На вряде кгородскомъ, в замьку его кор. мѣсти Володимѣрскомъ, передо мною Михаломъ зе Збаража Воронежским, подъстаростимъ володимѣрскимъ, и книгами нынешними кгородскими старостиньскими, становъши очевисто, урожоныи панъ Янъ Мизютичъ-Черкасхий светчил и протестовалъсе напротивко славетнымъ Янови Александровичови, ленътвоитови, Николаеви Даниѣлевичови, Воитехови Ткачови, Макарови Юсѣповичови, бурмистромъ, Иванови Хобоцкови, Супрунови Пилиповичови, // [629зв.] лавникомъ, Пилипови Мартиновичови, принъципаломъ и инъшимъ всимъ месчаномъ мѣста Ковля, которыхъ именами и назвисками в том протестации завьражоных мети хотячи яко комъпринъципаломъ учиньку нижеи выражоного ѿ то, иж:

ѿни, пропомневъши ѿстрости права посполитого и винъ в нем ѿписанных, але то себе легцеважачи и за ни за што маючи, року теперешнего тисеча шестсотъ чотырдесятъ четвертого, мѣсца авъгуста двадцать сего дня, в мѣсте Ковлю, скаржачого, которыхъ, маючи справу свою предъ вышеи меноваными ленътвоитомъ и бурмистрами з вышеи помененымъ Пилипомъ* Мартиновичомъ и сыномъ его Мискомъ ѿ грабежъ коня, словами добрыми, абы з оныхъ справедливостъ мети моглъ, тых же бурмистра и ленътвоита просилъ. Тѣды ѿни, мѣсто учиненя справедливости, знати з направи того-то Пилипа Мартиновича и сыновъ его, скаржачого ѿным и никому ничего не винъного, без даня себе до такового учиньку жадное и намнеишое потребы, впродъ словами усчиливыми, доброй славе и гонорови его шляхецкому шкодячими, золжили и зсоромотили, а потом самого порвавши, пѣстями в губу, головою ѿ стену толъкучи, били и мордовали и разовъ килька синих на голове и на твары задали; волосы з чуприны вырвали, а потомъ, ничего не респектуючи на стан шляхецкий, з оногo шапку, поясъ и шаблю взявъши, а самого до турмы мѣское, гдѣ месчанъ и зраицовъ сажаютъ, запровадивши, яко якогo злочинъцу всадивъши, в том-то турме замъками и ланъцухомъ замъкнули и скаржачого през цалые три дни и три ночи в такомъ ѿкрутномъ везеню трымали, з которого везеня лѣдво ажъ четвертого дня выпустили. Которымъ такимъ поступкомъ // [630] поступкомъ своимъ преречоныи принъципалове и комъпринъципалове

* Мало бути “Пилипом”.

скаржачого, особу шляхецкую, здизгоноровали, праву се посполитому спротивили, зачим вины, в праве описаные, на особы свое затагнули. **О** которых-то таковых деспектъ свои яко и везене з преречеными особами скаржачии, **о**оеровавшисе правне чинити, оставивши себе вольное учинене инъшое ширшое протестации, albo поправу тое, была ли бы того потреба. На подпору тое теперешнее протестации ставиль возного енерала воеводства Волыньского шляхетного Самуеля Ваньковича, которых для записаня до книгъ зозналъ, иж:

онъ, року теперешнего тисеча шестъсотъ чотырдесятъ четвертого, мѣца августа двадцать девятого дня, за приданем моимъ урядовым, маючи при себе сторону шляхту людей зацных, урожоных их м. пановъ Станислава Хлопицкого а Миколая Посника-Туровицкого, за жаданем урожоное панее Зоѣи Славиньского Грегоровое Мизютовичовое-Черкасское, матки вышеи помененого скаржачого, былъ на справе и потребе того ж пана Черкасского в месте Ковлю, и за афектациею тое ж панее Черкасское помененого пана Черкасского в турме барзо брыдкои, замъками и ланъцухомъ замъкнутого заставъши, и разовъ килька синихъ в голове и на твары урядовне огледал. Которого, заставши в такомъ везеню, пыталъ, хто бы его до тое турмы усадилъ и тые разы синие задалъ. Теды поведиль, же не **од** кого инъшого, только **од** вышеи помененыхъ месчановъ то все безвинъне сталосе.

И просиль помененыи протестанъсѣ, абы тая *его* протестация посполу з возного реляциею до книгъ принято и записано было.

Што **от**рымалъ.

ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 629–630.

№ 3

1644 р., жовтня 31. Володимир. – Акт добровільної угоди між Яном Мизютичем-Черкаським та ковельським лантвійтом Яном Александровичем, радцею Пилипом Мартиновичем та іншими міщанами про грошову компенсацію, відбування ув'язнення та повернення пограбованого коня за незаконне ув'язнення Черкаського в ковельській ратуші і побиття

[1614] Декретъ полюбовныи приятелеи межи паномъ Яном Черкаскимъ, акторомъ, а паны Яном Александровичом, лентвоитом, и Пилипом Мартиновичом, раицою, месчаны ковельскими яко позваныи сталыи.

Року тисеча шестсот чотырдесят четвертого, мѣца октобра тридцать первого дня.

На вряде кгородскомъ, в замку его кор. мѣсти Володимѣрскомъ, передо мною, Петром Сосновским, буркграбим замку Володимѣрского, и книгами нынешними кгородскими старостинъскими, становъши **о**чевисто, урожоный панъ Янъ Черкаський з одное, а славетъные панове Янъ Александровичъ, лентвоитъ, и Пилипъ Мартиновичъ, раица старыи и месчане ковельские з другое стороны, декретъ полюбовныи судъевъ межи вышепреченым паном Черкаскимъ яко поводом а помененыи лентвоитом и раицею

ковельськими яко позваними под датою тутъ, в мѣстѣ Володимѣру, року, мѣсца и дня тепер идучих, вышѣи на актѣ менованых ѿѣрованыи и списаныи для вписаня до книгъ нинѣшних кгородских володимѣрскихъ явне, яснѣ и добровольнѣ вси три сполнѣ, згоднѣ и ѿдностаинѣ и кождый з них зособна з части и ѿсобы своеѣ, на теле и умыслѣ добрѣ будучи здоровыми, подали и признали, такъ ся в собе маючи:

“Мiedzy urodzonym panem Ianem Czerkaskim, actorem, a sławetnemi pany Ianem Alexandrowiczem, lentwojtem, y Pilipem Martinowiczem, starym rajcą, mieszczaŋy kowelskiemi, obwinionemi, y tu do sądu ziemskiego włodziŋmirskiego przez actora o despect swoj, niżej minowicie wyrażony, na rok i terazniejsze // [1614зв.] ziemskie włodziŋmirskie świętomichałskie zapozwanemi za dobrowolnym prze* strony obiedwie nam imiony y przezwiski, niżej sie mianowicie na podpisach swoich mianowanym przyiaciom polubownym dla ukazenia tej sprawy swojej przed szrodki y sposoby przyiacielskie danemi takie conditie zgodnie przez nas, sędziow, ich obudwuch stron polubownych namowione staneli. 1. Iż sie to dostatecznie z dobrowolnego przyznania sie pana lentwojtowego pokazało, że pana Czerkaskiego kazał sługom urzędowym do więzienia miesckie^o kowelskiego zaprowadzić, pod ratuszem będącego, y tam w tym więzieniu osadziwszy, kłódkami y łańcuchami pozamykać y więzyc. Dla tego, lubo to za ten takowy swoj pan lentwojt nieprawny postępek według prawa pospolitego większe y srozsze winy popadł y na siebie zaciagnął. Atoli iednak my, sędziowie polubowni, uważywszy to, iż głowsczyzna iego nie iest większa nad sto grzywien, aby pan lentwojt za ten takowy postępek swoj niesłuszny, przeciwko actorowi, osobie szlacheckiej popełnionej, sto grzywien groszy polskich od actu dnia dziesiejszego za niedziel szesc gotowemi pieniędzmi tam w Kowlu przed urzędem burmistrzowskim y radzieckim tamejszym w domu pod tam-ten czas burmistrza kwartalowego oddawszy y zapłaciwszy, y iako najpodsciwej z ludzmi zacnemi actora przeprosiwszy, zarazem na zaiutrz w tym więzieniu y na tym miejscu, kędy pan Czerkasky będąc wsadzony siedział, zasiadszy to takowe siedzenie swoje przez całą pułroka nie wychodząc z nie^o skonczył, a to s prozbą przyiacielską. 2. Że też Pilip Martinowicz // [1615] Martinowicz, przy tej-tam zwadzie będąc, actora za łeb porwawszy, głową o sciane bił, tedy my, sędziowie polubowni, stosując sie w tej mierze do prawa pospolitego, nakazuujemy, aby pomieniony Pilip Martinowicz za ten takowy swoj postępek actorowi panu Czerkaskiemu także od actu tego decretu za niedziel szesc przed tym ze wyżymianowanym urzędem burmistrzowskim dwanaście rubli groszy litewskich gotowemi pieniędzmi oddawszy, także zarazem na zaiutrz, na ratuszu kowelskim zasiadszy, to takowe siedzenie swoje przez całe y zupełne niedziel szesc z niego nie wychodząc skonczył, a to s prozbą przyiacielską. 3. Ten że Pilip Martinowicz aby konia panu Czerkaskiemu zarazem nazaiutrz po przyjeździe swoim zowad tam do Kowla oddawszy y wrociwszy, ze wszystkich pretensy y krzywd swoich, ktore by sobie od pana Czerkaskiego po dzien dziesiejszy byc stałe y poczynione rozumiał y przetendował quitem przed urzędem lentwojtowskim y burmistrzowskim tamejszym kowelskim oczewiscie zeznanym dostatecznym quitowawszy tak

* Мало бути “przez”.

samego pana Czerkaskiego iako też panią matką y pannę siostrę iego iako naucziwej z ludzmi podsciwemi przeprosił. 4. Co obwinieni powinni będą uczynić, to iest pieniądze oddać na czasy wyżej opisane pod zakładem równych y podobnych sum wyżyprzysądzonym summach a siedzeniam zas pod winą infamiej. 5. Pan Czerkasky też ma y powinien iest przez decret nasz wynajdziony tak tych wyżymianowanych osob iako y inszych wszytkich w protestaciej wyrażonych osob s protestaciej tej swojej // [1615зв.] zarazem da Pan Bog dnia iutrzejszego w grodzie tutejszym quitem dostatocznym quitować y tam że oraz z wyżej mianowanemi osobami, panem lentwojtem y panem starym rajcą kowelskim, ten decret nasz polubownych sędziow, do xiąг grod. włodziмирских oczewiscie podawszy, przyznac. Co strony obiedwie wszytko strzymac między sobą mają y powinni będą za mocą tego decretu naszego i tego przy tym dokładaiąc, iż iesliby ktora kolwiek strona temu decretowi naszemu w czym kolwiek sprzeciwiła sie y nie dosic uczyniła, tedy forum y termin zawity za piрwszym pozwem im obudwum stronom do skutecznego dosic uczynienia wyżywyrażonym wszytkim condition w grodzie y ziemstwie tutejszym włodziмирским bez zazywania wszytkich y wszelakich ieneraliter dillacy, apellacy obron y dobrodiejstw prawnych naznaczamy mocą tego decretu naszego, rękami naszymi własnemi podpisanego.

Дziało sie we Włodziмирzu, roku tysiąс szescset czterdziestego czwartego⁸, octobra trzydziestego piрwszego dnia”.

У того декрету подпись рукъ тыми словы:

“Jerzy Hada* horod. włod. ręką swą,

Andrzej Posnik-Turowicki m. pa,

Wacław Horodiski,

Wasili Iarmohen ręką swą,

Stefan Połosar,

Theodor Małaszewsky ręką swą”.

А так я, буркграбя, тот декрет полюбовными судъевъ за поданем очевистым, добровольным признанем и прозбою вышменованных зознавающих принявши, с початку увес аж до конца, так яко се в себе маєт написаныи, поданыи и признаныи ест, до книгъ нынешних кгородскихъ володимерскихъ вписати казаль.

И естъ вписанъ.

ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 1614–1615зв.

№ 4

1647 р., жовтня 14. Володимир. – Свідчення возного про доставку двох позовів у Ковель, першого – старості Криштофові Зебнику-Опалинському до місцевого замку, другого – бурмистрам, писарю і міщанам до ратуші у справі про неповернення позваними підданих, які втекли із села Подрежа Берестейського воєводства

[779зв.] Реляция возного кладеня позову его м.л. пану воєводе познаньському и месчаномъ ковельским ѿд его м.л. пана ґрыдриха Сапиги, кгородињского, ѿстрынского etc. старосты.

⁸ Мало бути “Łada”.

Року тисеча шестсотъ чотырдесят сегого, мѣца октобра
чотырнадцатого дня.

В рочки судовые кгородские володимѣрские, ѿд дня десятого мѣца и року теперидучих, выжеи на акте менованыхъ, припалые и судовне ѿдправоватъ зачатые, передо мною, Михаломъ зе Збаража Воронежскимъ, подстаростим володимѣрскимъ, становши очевисто шляхетнымъ Миколаи Бохновскимъ, вознымъ земскимъ енералъ воеводства Волыньскогого, для записаня до книгъ нынешнихъ кгородскихъ володимѣрскихъ явне и доброволне зозналъ, иж:

ѿнъ року теперешнего тисеча шестъсотъ чотырдесятъ сегого, мѣца сенътебра пятого дня, позвовъ на мембранахъ кгородскихъ володимѣрскихъ автентичныхъ, судови кгородскому Володимѣрскому судити належачихъ, — два, в жалобе велможного его м.л. пана ґрыдриха Сапеги кгородзинского, острынского etc. старосты, повода: першымъ позов по ясневелможного его м.л. пана Крыштоѳа Зебника- Опалинского, воеводу познанского etc., старосту ковельского, позваного. Выданыи тотъ позовъ до всказаня на его милосъти пану воеводе познаньськомъ винъ правныхъ взглядомъ // [780] взглядомъ неучиненя справедливости з месчан ковельскихъ и неказане выдана подданныхъ поводовыхъ, именами и прозвискими в позвахъ и процессе тое справы менованыхъ, роковъ тисеча шестъсотъ чотырдесятъ пятого и тисеча шестъсотъ чотырдесятъ шостого, розныхъ мѣци и днѣи з маѣтности и волости поводовое Кореневское з села Подрежа, в воеводстве Брестьскомъ будучое до места Ковля збеглыхъ, до росказаня тѣды през позваного помененымъ месчаномъ ковельскимъ ставеня передъ судомъ кгородскимъ Володимѣрскимъ тыхъ збеговъ и выдана ѿныхъ поводови, такъже и до заплаченя винъ правныхъ и шкод; другиимъ позовъ ѿд того ж повода по славетныхъ Макара Урванчика, Воицѣха Ткача и иныхъ бурмисътров, писара, месчанъ и все енералитер посполство места его кор. м.л. Ковля, з бытностю и притомностю того ж вышъреченого его м.л. пана воеводы познанского, старосты ихъ, позваныхъ. Писаныи тотъ позовъ до выдана працовитыхъ ґедора, Кондрата и Савона Малиевичов, Якова, Ивана, брати рожиное, и Хвѣся Җнискович з жонами, дѣтми, конми, быдломъ и зо всею маѣтностю роковъ прошлыхъ, тисеча шестъсотъ чотырдесятъ пятого и тисеча шестъсотъ чотырдесятъ шостого, розныхъ мѣци и днѣи з вышъреченое маѣтности поводовое до места Ковля збеглыхъ и през повода у позваныхъ непоѿднокрот ѿ выдане реквированыхъ и арешътованыхъ, до поставеня тѣды передъ судомъ кгородскимъ Володимѣрскимъ и выдана поводови тыхъ вышъреченыхъ подданныхъ, а в неставеню и в невыданю ѿныхъ поводови, — до заплаченя за нихъ такъсы — за каждого зособна по пятисотъ грьвенъ польскихъ, // [780зв.] до наказаня винъ правныхъ взглядомъ нарушеня привилею его кор. м.л. и нагороженя шкод, в позве менованыхъ. Ѣ чомъ тыѣ поэвы, до которыхъ се и тая реляция ин того реѣѣруѣтъ, шыреи в собе мають, по его м.л. пана воеводу познаньскогого в замку Ковельскомъ положилъ старостѣ тамошнему и чѣляди замковой, а по месчанъ ковельскихъ в ратушъ воткнувъшы, велю месчаномъ тамошнымъ ковельскимъ, на тотъ часъ передъ ратушомъ стоячимъ и будучимъ поѿповѣдавшы, тѣрминъ з тими ѿбѣма поэвами передъ судомъ кгородскимъ Володимѣрскимъ на рочкахъ кгородскихъ володимѣрскихъ в року теперешнемъ тисеча шестъсотъ

чотырдесять семомъ, мѣца октобра десятого дня, до суженя припадающих, сторонам обомъ ку росправе правнои становитис зложилъ и назначил.

И просил помененыи возныи, абы тая его реляция до книгъ принята и записана была.

Што отрымалъ.

ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 83. – Арк. 779зв.–780зв.

№ 5

1648 р., лютого 17. Володимир. – Скарга Криштофа Сапеги на ковельського підстаросту Кароля Клавдія з Капуї на урядника Романа Вресовського, ковельських лантвійта, бурмистра, радців, лавників і писаря про арешт підданого скаржника із села Дороготез Филона Стефановича у Ковелі на Ринку та ув'язнення в ратушній тюрмі, застосування під час допиту жорстоких тортур нібито за пограбування жита у вербському маєтку Ковельського староства. Свідчення возного про огляд ран потерпілого та безуспішність вимог щодо його визволення з ув'язнення

[138зв.] Протестация велможного его мсти пана

Крышгтоа Сапеги противко пану Каролови Клавьдому,
подстаростему ковельскому и иным учиненая.

Року тисеча шестсот чотырдесять осьмого, мѣца февѣрля
семнадцатого дня.

На вѣраде кгородскомъ, в замку его кор. мсти Володимерьскомъ, передо мною, Анѣдреем Абрамовичомъ Бурѣчакомъ, намесъникомъ подстаростѣва володимерского, и книгами нинешъными кгородскими старостинскими, становъши очевисто, шляхетъными Янъ Корениовъскими именемъ велможного его мсти пана Крышгтоа на Несухоежахъ Сапеги, доведечи въ себе его мл. роботъному Филонови Стефановичови, подданому его мсти дедичъному зъ села Дороготыжъ, справедливости противко урожоному пану Каролови Клявьдому де Копое, цудзоземцови, яко росъказуючому и подстаростему, а шляхетъному Романови Вресовьскому, урядникови фолварку вербъскии*, до староства Ковельского належачого, славетънымъ зась Фѣдорови Пилиповичови Свинъчикови, лантъвоитови, Воитехови Ткачови, Петрови Лихъванчикови, Макарови Уръвановичови и Супрунови Гарьбарови бурмистрови и раицомъ, Кирылови Леичикови, Фѣдорови Савоновичови, лавъникомъ, Сколь[...]цъкому** зась писарови яко судови а утъстивому Хоми, воитови // [138^a] воитови дубовъскому, сполна з выжеи менованымъ Романомъ Вресовъским, урядъникомъ инстыкгуючим, а неверному Маерови Викъторъчикови, жидови, з росъказаня пана подстаростего прокураторови ковельскимъ яко сполнымъ и взаємнымъ нижеи меновите достатечъные описаного неправного, неслушного и неналежного суженя кгвальтовного выжеи менованого Филона Стефановича, подданого дороготызького, авъторомъ свѣдчилъ и протестовалъсе ѿ то, ижъ:

* Мало бути “вербський”.

** Текст пошкоджено, мало бути “Скольдыцькому”, див. док. № 5.

кгда менованыи ґилонъ Стефановичъ сполне з ынъшими сусидами своими, поддаными дороготызькими, з менованое маентъности Дороготыжа ѡсьмю воевъ для купеня собе на потребы свои жита тутъ на Волинъ до места Киселина в року близькопрошломъ тисеча шестсотъ чотырдесятъ седьмомъ* поехавъши и тамъ водлугъ потребы своеѣ кажъдыи з нихъ, жита накупивъши, с тамтол назадъ до менованое маентъности Дороготыжа домовъ своих уси вкупе ворочаючисѣ, менованого ґилона Стефановича, для слабости и устаня коня его, ѡного толко самого ту жъ под местомъ Ковълемъ, юже село Городелець проехавъши, дня двадцать ѡсьмого, мѣся декабра, зоставивъши, а сами, лепъшыѣ кони у возахъ своих маючи, до домовъ своих ѡдѣхали. Менованыи застъ ґилонъ Стефановичъ, для слабости коня своего за ними такъ прудько ехати зъдонжити // [138^{зв.}] не могучи, на передьместю ковелскомъ Козим Рыньку, в дому утьстивого Савъки, неподалеку брамы мешъкаючого, на ночьлегъ станувъши и тамъ у него переночовавъши, кгда назавътрѣѣ, дня двадцать девятого того жъ мѣся декабра, в прошълемъ року, яко человекъ подорожъныи**, намнеи ни в чим никому не винныи, покоѣм и бесъпеченствомъ права посъполитого ѡбъварованыи и убесъпечоныи, в Рынокъ тамошънии ковелскии для купеня стравъных речии собе а сѣна и ѡвса конѣви своему вышедши, то, што потребъного было ѡному бесъпечъне справовалъ, тѣды менованыи Вресовъскии с помененыи воитомъ дубовъским, за волею ведомостю и росъказанѣм власънымъ менованого пана подъстаростего ковелского и доданѣм слугъ такъ ѡдъ пана подстаростего зъ замъку, яко и ѡд менованых лентъвоита, буръмистра, радець и лавниковъ выжеи менованыхъ зъ места, своих мѣсцьких, – того жъ помененого Стефановича, подданого дороготызького, кгвальтовъне умыслѣне и безъвинѣ посередъ мѣста тамошънего Ковѣлского улапивъши и до везѣня своего ратушънего*** подъданого шляхецького, подъ право их тамошънее такъ замковое, яко и мѣсцькое жадъным кштальтомъ чи способом не подълегаючого и не подъпадаючого, ѡ якоѣсь якобы покраденѣ черезъ него жита з ѡол- // [139] з ѡолварку выжеи менованого вербецького, человека уцьстивого, намнеи ни в чим никъды перед тым не подеирзаного^{4*} и жадных знаковъ скарги своеѣ и подобѣнства на него таковому учинкови не маючи и пры нем не належъши, але потстивѣ и спокоиѣне за ведомостю менованого Савъки в дому его тоѣтам прошълое ночи ночуючого ѡбъвинивъши и ѡскарживъши, мимо выразъное явъное и ясъное право земское в Статутѣ Волинскомъ ѡ таковых прыпадках на розъных мѣсцях ухъвалѣное и постановъленое, ку зневадзѣ и лекъкому уваженю самого его мѣсти пана Сапѣги, пана его и зацьного высокого стану и юрисъдикъции его мѣсти над тымъ подданым дедичъное и вечистое зупольное и реалное маючое, в туръму вкинувъши и ѡсадивъши, и за покилкакротным писанѣм урожоного пана пана Яна Шмонѣвского,

* Літеру “д” виправлено з “м”.

** Літеру “ж” виправлено з “з”.

*** Виправлено з “тамошънего”.

^{4*} Мало бути “подеирзаного”.

яко намесъника его мсти пана Сапежиного несухоезького, и реквизицию оного презъ возного и шляхъту урядовную ѿ выпущене того подданого а реквироване з него у него яко намесъника, есъли бы оным в чом былъ винен, водлугъ права земьского справедливости, оного с того везеня не выпустивши и не вызволивши, сами, противько выразьному праву земьскому и волностям шляхецькимъ, оного безъ жадного лица знаковъ и подобенствъ на него злодеиск[...]» з росказаня пана подстаростего // [139зв.] выжеи менованого, за инстыкгованем шчиро потварным помененого урядника и воита а прокурованемъ тоє sprawy презъ менованого Маєра Викъторъчика, жида, – вшелякими правами прокурации заказано, ѿсобу, дня трынадцатого, мѣся в року тепер идучомъ, близько проминулоу генъваря, мимо вшелкую слушьность и належьность, ѿори зверхность и юризьдыктьцию его м.л. пана своего дедичьного и намесъника его мсти, знаки и подобенства злодеиские, упорне, человека намнеи ни въ чим никгды не подеизраного, подданого шляхецького, декретомъ своим на квесътые ѿсудивъши и здавъши, и в тым на ѿстатокъ пунктѣ с тымъ невинъне конъдемнованым и на квесътые з даным подданым шляхецьким над вшелякие права и циркумъстанцие, в них в одправованю квесътыи специѿице ѿписаные и ѿциркулованые, срожеи поступуючи, оного на драбинѣ разовъ чотыры посторонками тягънучи, а свичъ засъ пулъкопъкомъ цалым разовъ тры палиты и печи казали. Якожъ и самою речюу разовъ чотыры тягъненныи а свичами разовъ тры паленыи и печеныи будучи, ѿд такового ѿкрутъного и немилосеръного ** над вшелякие права и звычайи, в таковых прыпадъках и поступъках з давньных часовъ заховуючисѣ, з мученя и змордованя невинного, и до тых часовъ // [140] часовъ баръзо хорыи, на смертелнои постели лежачи и ѿ зъдоровю и житю своим далшим вонтгъпячи, естъ и зоставаетъ; и Панъ Богъ самъ толко ведаетъ то, есъли се с того такового ѿкрутъного змученя и спаленя своего вылечить и до першого доброго здоровья своего прыидетъ. Зачим менованые ѿсобы уси: панъ подстаростыи презъ росказанъе инъстыкгаторове, засъ Вересовские и воитъ дубовъский презъ потварное ѿскарженъе, жидъ засъ Викъторчикъ презъ заказаную собе и жидомъ усимъ вшелякими правами прокурацию, а лентвоитъ, буръмистръ ***, раицы и лавъницы презъ упоръное и неналежьное сужене, и на квесътые здаванъе, менованого ѿилона Стеѿановича, подданого шляхецького, подъ право, судъ и декрета их месцъкие намнеи не належачого, противько праву и повинностям урядовъ своих выкровичъши, въ вины за то кожъдыи з нихъ зособъна з особы своеѣ, в праве посьполитом написаные, и их тому таковому неправъному несълушьному и упоръному поступъкови ровъные и годные такие я[...]»^{4*} на нихъ презъ декрета судовые, так вглядомъ^{5*} зневаги самого его мсти пана Сапиги, пана менованого Стеѿановича дедичьного ѿсобы, яко и того самого подданого его мсти наказаные и деклярованые будуть,

* Мало бути “злодеиских”.

** Так у рукописі.

*** Мало бути “буръмистръ”.

^{4*} Мало бути “якъ”.

^{5*} Мало бути “взглядомъ”.

попали и ѡные на себѣ и ѡсобы свои кожъдыи з них зособъна до- // [140зв.] броволне завзяли и затыгнули. **Ѡ** счо все протѣстующии такъ его мсти пана Сапигу самого яко и того подданого, есъли живъ зостанѣтъ и с тоѣ таковое выжеи ѡписаное хоробы своеѣ до першого доброго здоровья своеѣо вылечивъшисѣ приидѣтъ, а есъли тежъ умретъ, – теѣды потомъковъ его з бытъностью его мсти пана своего з меноваными ѡсобами усими в суде належъномъ правъне такъ яко дорога до чиненя правом водлугъ права належаты будетъ поступити и чинити ѡѣеровавъши и декляровавъши. На тотъ часъ для болшое веры и подпоры тоѣ таковое протѣстации своеѣ шляхетного Кирика **Ѡ**стровъского, возъного земского енерала воеводства Волынского, ту жъ заразомъ на урядѣ передо мъною и книгами ѡчевисто ставиль, которыи, ѡбличъне стоячи, для записаня до книгъ нинѣшныхъ кгородскихъ володимерскихъ явъне и доброволне созъналъ, ижъ:

року тепер идучого, выжеи на актѣ менованого, мѣся гѣнваря шѣсъ-надцатого дня, за прыданием моим урядовым ѡчевистым, маючи пры собѣ шляхетныхъ пановъ Кгрекгора Кговаревъского а Берната **Ѡ**строуецъкого, сторону шляхту людеи добрыхъ, собѣ до вы- // [141] до выжеи и нижеи меновите ѡписаное рѣчи и справы для болшого еѣ сведоцътва и веры ужитыхъ и прыспособленыхъ, в мѣсте Ковълю, в дому мистра тамошънего будучи, менованого подданого дороготыжъкого его мсти пана Сапежиного дедичъного барзо хорого, на смѣртелнои постели лежачого, и ѡд ѡкрутъного паленя свичами на ѡбохъ бокахъ тила его раны ажъ до самыхъ внѣтръности, а по плѣцахъ, хрибъте, ногахъ и иншихъ усихъ тила его сторонахъ раны ѡкрутъные и смѣртелные, свичами паленыѣ, руки засъ ѡбѣдъве зъ ставовъ своихъ презъ тягънене посторонками выпалыѣ маючого, видиль и урядовъне ѡгледалъ, и то ѡд него самого, ижъ се му тоѣ таковое змордованъе и змученъе, часу и способомъ выжеи в протѣстации выражоными, безъвинне и кгвалтъовъне стало, достаточъне и выразиъне в уши свои слыш алъ и то при томъ зозънаваючи созъналъ, ижъ:

за прозьбою и аѣекътациею выжеи менованого пана Шмоневъского, намѣсъника его мсти пана Сапежиного несухоезъкого, в томъ же теперъ идучомъ року, с тоѣю жъ выжеи менованою стороною шляхътою перъвеи дня второго, а потомъ другии разъ дня десятого, мѣся гѣнваря, такъ до пана подстаростеѣо яко лѣнтъвоита, буръмистра, радець и лавъниковъ // [141зв.] тамошънихъ ковѣлскихъ ѡ выпусчѣние и вызъволенъе с тамъ-того ихъ вязѣня неналежъного поменѣного подданого дороготыжъкого, невинне и неналежъне ѡскаржоного и ѡсажоного, урядовъне реквизиючи, ездылъ. Але, за ѡбѣма разами тоѣ реквизиции своеѣ, намънеи не такъ у пана подстаростеѣо яко и упоменѣныхъ ѡсобъ урядовыхъ мѣсцъкихъ тамошънихъ не справивъши, назад з ни с чимъ ворочальсѣ.

Што все, кгда такъ созънаваючи правъдивѣ быти призыналъ, – теѣды протѣстующиисѣ просиль, абы такъ тая протѣстация его яко и рѣляция возъного прынятыѣ и до книгъ нинѣшныхъ записаныѣ были.

Которыѣ сугъ прынятыѣ и записаныѣ.

ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 138зв.–141зв.

1648 р., квітня 6. Володимир. – Свідчення возного про доставку до ковельської ратуші трьох позовів із вимогою до підстарости Кароля Клавдія, ковельських лантвійта, бурмистра, радців, лавників і писаря з'явитись на судові рочки для розгляду справи по скарзі на них Криштофа Сапеги про безпідставний арешт його підданого в Ковелі, ув'язнення в ратушній тюрмі та застосування тортур

[307] Реляция возного положена позовов ѿд его м.л. пана Сапеги по его м.л. пана Клявъдего и месчанъ ковелских.
Року тисеча шестсотъ чотырдесять ѿсмого,
мѣа априля шостого дня.

В рочки судовые кгородские володимерские, ѿд дня двадцать шостого мѣа марѣца, року теперешнего выжеи // [307зв.] выжеи на акъте менованого припалые и судовне ѿдправоват зачатые, передо мъною, Михаломъ зе Збаража Воронежским, подъстаростимъ володимерским, становши очевисто, возным енераль воеводства Волынского шляхетным Кириль Островским для записаня до книгъ нинешных явне и доброволне зозьналь, ижъ:

ѿнъ року теперешнего тисеча шестсотъ чотырдесять ѿсмого, мѣа ѿевраля двадцатого дня, позовъ кгородскихъ володимерскихъ аутентичныхъ тры, ѿднесыши до места Ковѣля, ѿные на ратушу въ избѣ на столе положилъ и ѿ положеню ѿного самым позваным и инъшимъ месчаномъ ковелским ѿповедил. Писаные тые позвы: перышии – по уроженого пана Кароля Клавъдего де Капое, подъстаростего ковелского, и шляхетного пана Романа Берешневича, такъже славетныхъ ѿедора Пилиповича Свинчика, ленътвоита, Воитеха Ткача, Петра Лихъванчика, Макара Уръвановича и Супруна Гарбара, бурмистра и раици, Кирила Леичика, ѿедора Савоновича, лавъниковъ, Грегорого Скольдыцького, писара, яко судъ, а уцътывого Хому, воита дубовьского, сполне з выжеи менованым Романом // [308] Романомъ Берешневичомъ, урядникомъ ковелским инъстикгуючим, а неверьного Маѣра Викторчика, жида, з росказаня пана подстаростего прокуратора месчанъ ковелскихъ, позваныхъ, в жалобе уроженого его м.л. пана Крышътоѣа Сапеги, повода, в довоженю справедливости ѿд повода подданому своему дороготискому роботьному Филонови Стеѣановичови в справѣ скрутениѿвои ѿ змученъе и зморьдованъе чловека невиньного и безъ лица з Киселина року недавно прошълого тисеча шестсотъ чотырдесят семого, мѣа декабра двадцать девятого дня, зъ инъшимъ товариством своим едучого улапивъши, и ѿного на тортуры давали, которыи и до того часу въ везеню зостаѣт змученыи; другии позовъ такии же кгородскии володимерскии аутентичныи по тых же выжеи менованых ѿсобъ позваных в жалобе того жъ его м.л. пана Сапеги в довоженю справедливости тому жъ подданому своему дороготискому, такъже ѿ змученъе и везене невинъне инъ кавза принъципали; третии позовъ такии же аутентичныи по тых же выжеи // [308зв.] выжеи менованых позваных в жалобе того жъ его м.л. пана Сапеги, доводѣчи тежъ справедливости доставенъя подданого

менованого Стефановича Филона дороготицького з турьмы ихъ приватное местское, юриздикции неподлежъглаго, передъ судъ кгородьскии Володимерьскии. *О* чомъ тые позвы ширеи и достаточънеи в себе ѡбъмовляют. За которими-то позвами менованыи возныи рокъ сторонамъ пререченым ѡбомъ такъ поводовои, яко и позванои на рочькахъ кгородьских володимерьских в року теперешънемъ, дня двадцать шостого мѣца марьца, до суженя припадающих и теперъ судячихсе, ку росправе правънои становитисе зложиль и назначиль.

И просиль помененыи возныи, абы тая его реляция до актъ была принята и записана.

Што ѡтрымал.

ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 307–308зв.

Володимир Кравченко (Київ). Документи до історії ратуші в місті Ковелі 30-х – 40-х років XVII століття.

Публікація добірки документів, що включає 6 одиниць, виявлених у книгах Володимирського гродського суду, містить інформацію з історії перших років функціонування головної адміністративно-судової споруди в м. Ковелі. На підставі цих документів автор вперше визначив дату побудови ратуші, її зовнішній вигляд, склад і призначення приміщень та роль у діяльності органів самоврядування міста.

Ключові слова: ратуша, міська рада, самоврядування.

Владимир Кравченко (Киев). Документы к истории ратуши в городе Ковеле 30-х – 40-х годов XVII века.

Публикация подборки документов, включающая 6 единиц, выявленных в книгах Владимирского гродского суда, содержит информацию по истории первых лет функционирования главного административно-судебного сооружения в г. Ковеле. На основе этих документов автор впервые определил дату построения ратуши, ее внешний вид, состав и назначение помещений, а также ее роль в деятельности органов самоуправления города.

Ключевые слова: ратуша, городской совет, самоуправление.

Volodymyr Kravchenko (Kyiv). Documents on the History of the Kovel City Hall in the 1630s and 1640s.

The article presents a selection of six documents discovered in the books of main administrative building of Kovel right from the time of its construction. On the basis of these documents the author determined the date of the construction of City Hall, its outward appearance, the quantity and functions of its premises, and also explained the importance of City Hall for self-government of authorities in the city.

Key words: City Hall, City Council, self-government.